

Jānis Ūdris

BELKANTO
EŠAFOTA ĒNĀ

Jānis Ūdris

BELKANTO
EŠAFOTA ĒNĀ

Romāns par izcilo tenoru,
Brīvības cīņu varoni Jāni Vitiņu

821.174-31
Ūd 650

Vitas Lēnertes vāka dizains

Grāmatas noformējumam izmantotas fotogrāfijas
no *Baibas Grundes* personiskā arhīva.

Jānis Ūdris
BELKANTO EŠAFOTA ĒNĀ

Apgāda vadītāja *Vija Kilbloka*
Projekta vadītāja *Bārbala Simsone*
Redaktore *Zaiga Lasenberga*
Korektore *Andžela Berķe*
Mākslinieciskā redaktore *Vita Lēnerte*

Apgāds Zvaigzne ABC, SIA,
K. Valdemāra ielā 6, Rīgā, LV-1010.
Red. nr. L-4405.
Jelgavas tipogrāfija

Šis ir ar autortiesībām aizsargāts darbs.
Darba reproducēšana vai jebkāda cita neatļauta izmantošana
ir autortiesību pārkāpums. Par autortiesību pārkāpšanu
ir paredzēta atbildība Krimināllikuma 148. pantā.

© Jānis Ūdris, 2023
© Literārā apdare, izdevums, mākslinieciskais noformējums,
Apgāds Zvaigzne ABC, 2023
ISBN 978-9934-32-057-6

Grāmata veltīta maniem četriem mazbērniem

Ar saviļņojumu izlasīju romāna “Belkanto ešafota ēnā” manuskriptu, kas atdzīvina mana vectēva neparasto mūžu. Autors ar pietāti izturējies pret pieejamajiem Jāņa Vītiņa dzīves faktiem, taču to ir maz – padomju okupācijas režīms, nogalinot latviešu patriotu, centās arī izdzēst Vītiņa vārdu no latviešu kultūras vēstures un tautas atmiņas. Tāpēc jo svarīgāka bijusi autora prasme tukšos biogrāfijas laukumus aizpildīt ar laikmeta ainām, kā arī izmantot mana vectēva kolēģu un likteņa biedru atmiņas. Radīts romāns, kas vārda tiešā nozīmē atdod manu vectēvu Jāni Vītiņu nācijas vēsturiskajai atmiņai.

No sirds vēlū grāmatai vieglu ceļu pie lasītājiem!

Baiba Grunde, Jāņa Vītiņa mazmeita

UVERTĪRA

*Omnia mutantur et nos mutamur in illis.
Viss mainās, un mēs maināmies tam līdzī.*

Bērnības debesis

Vīra gados, lasot Jāņa Jaunsudrabiņa “Balto grāmatu”, Vītiņu pirmajā mirklī apžilbināja viņa paša izjūtu līdzība ar divus gadu desmitus vecāko vārdabrāli. Sirdi kā bērnības saules stari iesildīja grāmatas dzejiskais epigrāfs:

*“Kā no tumša egļu meža
Raugoties uz gaišiem laukiem,
Acīs atspīd debess zilums,
Tā no dzīves tumsas izvīz
Saulesbaltas bērnu dienas,
Sirdi darīdamas gaišu.”*

Tieši tādas bija arī viņa paša pirmo bērnības atmiņu izjūtas: Jānis, laikam jau tikko kā staigāt sācis, steberē pa ciņainu sūnāju, sekojot pa priekšu ejošā tēva stulmu zābakos ieautajām kājām.

Bet zēna mazās pēdiņas, sūnās grimstot, pinas, un puisēns visā augumā izstiepjas mīkstajā paklājā. Brīdi viņš tur guļ, vērojot, kā acu priekšā pavisam tuvu pēkšņi parādījušās dzērveņu mētras. Jānis šo mirkli atcerējās pārsteidzoši skaidri: viņš neraudāja, jo kritiens nebija sāpīgs. Vien tāda kā iegulšanās glāsmainajā sūnu gultā. Tā nu viņš tur gulēja, apbrīnodams neparasto pasauli, kas tagad atklājās. Sulīgi zaļajās mētrās karājās košas ogas, bet zemāk pa stumbru uz augšu rāpoja skudra – kā pamieloties gri-bēdama. Un tad no dzērveņu pudura izzibēja dīvains mūdzītis ar garu, lunkanu asti. Puisēns ķēra ar rociņu, un aste palika puisēnam sauļā, bet dīvainā radībiņa žigli iespruka atpakaļ mētrās.

“Tā ir ķirzaciņa,” tēvs, noliecies pie puisēna, teica. “Sabaidījās no tevis, Jancīt, un nometa asti. Kādus tikai brīnumus Dievs nav izdomājis, kā dzīvai radībai aizsargāties. Tagad tu zināsi, ka ķirzaka briesmu brīdī nomet asti, bet vietā tai izaug jauna.”

Un tad tēvs, pacēlis uz pleca, aiznesa Janci līdz meža ceļam, kur augstu pār priežu galotnēm pacēlās dzidri zilās debesis.

Ritēja laiks, un zēna pasaules iepazīšanā pievienojās citas, noslēpumainas un mulsinošas izjūtas. Vienai no tām viņš pat vēlāk varēja identificēt laiku – tas bija 1899. gada 31. decembris, Vecgada vakars pie eglītes. To atceroties, acu priekšā atkal iedegās svecītes kuplajā eglē un deguns sajuta skuju smaržu. Vēlāk māte stāstīja, ka zem eglītes bijušas dāvanas un Jānim tikušas košas bundziņas. Puisēns tūdaļ sācis rībināt un bijis ne pa jokam aizvainots, kad viņam to liedza, – esot jāgaida līdz dienai, un arī tad bungot drīkstēšot tikai ārā.

Jānim pašam pēc gadiem likās, ka pieaugušie tajā naktī runājuši par kaut kādu jauno pārmaiņu laiku, kas sāksoties pusnaktī. Par jaunu dzīvi, kas ar Dieva palīdzību noteikti būšot mierīgāka un laimīgāka par aizejošo laiku.

Bet varbūt tās bija tikai zēna fantāzijas – vai nu divgadīgs puisēns ko tādu varēja saprast. Tikai vēlāk, jau sācis skolas

gaitas, Jānis saprata, ka lielie tonakt pie mirdzošās eglītes būs runājuši par jauno gadsimtu, kas tajā naktī bija sācies.

Lielo runās klausoties, puisēns bija aizmidzis, un tā viņam šī lielā laika pārvērtība bija gājusi garām. Bet, nākamajā rītā pamodies, Jānis atcerējās gaidu pilno satraukumu pie eglītes. Vecāki tāpat rimti pildīja savus dienišķos pienākumus, Betija un Kārlis tāpat draiskojās un viņu ķircināja.

Kaut kad ap sešu gadu vecumu Jānis uzzināja, ka pasaulē ir vēl kāds mulsinošs noslēpums. Tas bija vasarā. Jau pirms šī atgadījuma viņš bija jutis interesi par meitenēm. Viņas gan skrēja *sunīšos* un spēlēja paslēpes tāpat kā puikas, tomēr aizvien biežāk Jānis pamanīja atšķirību. Īpaši krasī viņš to izjuta, kad kopā ar vecākiem pie viņiem ciemos no Liepājas atbrauca skaistā Elfrīda – pāris gadu par viņu vecāka meitene ar zeltainiem matiem. Iepriekšējās ciemošanās reizēs viņa no Jāņa bija turējusies pa gabalu, staigājot pa sētu un pļavām ar Jāņa māsu Betiju. Bet pāris reižu, viesiem braucot prom, Jānis bija uztvēris savādu lepnās viešņas skatienu.

Reiz, Jānim tad varēja būt kādi pieci gadi un mājās atkal ciemojās liepājnieki, viņu pārsteidza kaimiņu Rasmus aicinājums: “Janci, vai gribi taisīt fotogrāfijas? Nāc uz lielo šķūni, mums tur būs foto zalons!”

Jānis nesaprata. Fotogrāfijas – jā, tādas viņš bija redzējis un reiz pat vērojis, kā tādas taisa, – toreiz, kad mamma ar tēvu bija viņu paņēmuši līdzī uz kaimiņu Kristīnes iesvētībām. Kad ceremonija bija beigusies, lielie puīši un meitas, svinīgi saposti, tika nostādīti uz baznīcas kāpnēm, mācītājs pa vidu, un kāds vīrs rūtainā žaketē bija nolīcis viņiem priekšā dīvainu koka kasti uz garām, izbīdāmām koka kājām, bet pats pabāzis galvu zem melna deķa. Pēc tam viņš bija pacēlis gaisā tādu kā pannu. Kaut kas nošvirkstēja, un visus apžilbināja spožs gaismas uzliesmojums. Tētis Jānim vēlāk stāstīja – tā bijusi fotogrāfēšana, bet

kaimiņu Kristīne rādīja melnbaltu bildi, kurā bija redzams tas mirklis baznīcas priekšā. Bet kāds gan skuķēm varēja būt sakars ar šo lielo cilvēku brīnumu?

“Es nezinu, kā to dara,” Jānis bija pamelojis, bet Rasma prātīgi atbildēja: “Es arī nezinu, bet liepājniece parādīšot.”

Ziņkāres dzīts, Jānis bija sekojis Rasma aicinājumam. Iespraucies pa durvju spraugu lielajā šķūnī, viņš sākumā neko neredzēja. Bet tad aiz siena kaudzes atskanēja svešās meitenes balss: “Jāni, nāc šurp! Tikai klusu, un neiedomājies stāstīt mammai, ko būsi redzējis.”

Meitenes savērnieciskās balss pārsteigts, zēns gāja saucējas virzienā un aiz siena kaudzes ieraudzīja no lakatiem sasietu aizslietni, kurā uz grābekļu kātiem bija uzstallēta tukša ābolu kaste. Pie kastes stāvēja kaimiņu Atis, tāds kā apmulsis, kā nokaunējies, un Rasma, Jāni atvedusi, sāka Atim mīnāties līdzās. Bet liepājniece, uzposusies greznā, kruzuļotā kleitā, bija izlaidusies uz veca, šķūnī izmesta dīvāna. “Es būšu fotodīva,” viņa lepni pavēstīja un sāka izrīkot pārējos: “Tu, Ati, būsi fotogrāfs, bāz galvu zem lakata. Bet tu, Rasma, stāvi uz vakti. Un, ja nāk kāds no lielajiem, tad lai mute visiem būtu ciet.”

“Un kas man jādara?” Jānis, ziņkāres dzīts, pavaicāja.

“Tu būsi aktieris, tāpat kā es,” Elfrīda bija paziņojusi. “Tu būsi mans pielūdzējs, kurš manī neprātīgi iemīlējies. Bet es būšu sieviete vampīrs, kas salauž vīrieša sirdi. Nāc taču man tuvāk, sēdies uz dīvāna,” viņa bija izrīkojusi, un Jānis kā noburts bija paklausījies.

Apsēdies meitenei līdzās, viņš baidījās pacelt skatienu uz skaisto viešņu, bet Elfrīda satvēra zēna roku. “Nu nesēdi kā stabs,” viņa pārmetoši nočukstēja. “Apskauj mani un bučo!”

Bučot – šis vārds bija izskrējis apziņai cauri kā kaut kas biedējošs. Bikli pieliecies, viņš tuvojās Elfrīdas mutei, bet pēdējā brīdī neizprotams spēks zēna galvu pagrieza un mutes vietā viņš ar lūpām nobrauca gar meitenes vaigu.

“Fui, kāds tu bailīgs!” Elfrīda nošņāca un, saņēmusi puikas galvu rokās, pati metās pie Jāņa mutes. Bet tagad viņi sadūrās ar deguniem un Jānis sāpēs atrāvās, bet šajā brīdī sardzē noliktā Rasmiņa pikti nošņācās: “Saimniece nāk,” – un bērni pārbijušies metās uz šķūņa tālāko galu, kur noslēpās aiz dēļu kaudzes.

Pukstošām sirdīm nogaidījušies saimnieci, kas tā arī neatnāca, bērni samulsuši izklīda. Jānis, no šķūņa iznācis, deva kājām vaļu. Vietā, kur taciņa nogriezās uz kaimiņu māju, Jānis izdzirdēja saraustītas elsas un ieraudzīja pie lielā akmens Rasmiņu. Meitene bija nokritusi uz mutes zālē un raustījās elsās. “Rasma, kas tev noticis?” Zēns, notupies pie meitenes, satvēra viņu aiz pleciem. “Kāpēc tu raudi?” viņš prasīja. “Lielie taču neko neredzēja, un es nevienam neko neteikšu!”

“Saki vai nesaki, kas man par daļu!” Rasma caur šņukstiem atcirta. “Skrien labāk pie savas Elfrīdas!”

Jānis apstulba, kā sitienu pa muti dabūjis. “Bet viņa taču pati lika...”

“Un, ja viņa tev liks lēkt ugunī, vai tad arī tu lēksi!” Rasma atšņukstēja. “Domā, es neredzēju, kā viņa uz tevi skatījās! Un tu arī.” Meitene atkal izplūda asarās. Pagalam apjucis, Jānis piecēlās un tagad jau lēniem soļiem devās mājup.

Kāvu ugunis

Skolas gaitu sākums Jānim bija palicis atmiņā ar puiku dalīšanos “mūsējos” un “japoškās”, kā nicīgi dēvēja japāņus. Bija sācies krievu–japāņu karš, un tēvs avīzē skaļi lasīja mājiniekiem

priekšā, ka no Liepājas uz Tālajiem Austrumiem karā par caru un tēviju dodas Baltijas jūras kara flote.

“Kas tu esi, mūsējais vai *japoška*?” Jānim jau pirmajā skolas dienā, nogrābis aiz skolēna formas tērpa apkakles, noprasīja kāds vecāks puika un, redzot zēna samulsumu, indīgi noskal-dīja: “Ja nezini, tad būsi *japoška*. Visi citi jau iestājušies mūsē-jos!” Un skaļi, tā ka noskanēja visa klase, nobrēcās: “Puikas, re, kur *japoška*. A nu ka uzbrukumā!” Nākamajā mirklī pār Jāņa galvu nolija grāmatu lietus. Kāda ar aso stūri trāpīja blakus acij, un zēnam vairākas dienas nācās staigāt ar zilumu.

Eksekūciju pārtrauca skolotāja ienākšana. “Kas vēl nebūs!” skolotājs Krēsliņš uzkiedza, bet puiku bars cits caur citu atklie-dza: “Viņš ir *japoška*!”

“Un kas tad jūs tādi esat?” skolotājs bargi noprasīja. “Vai krievi?!”

Puiku bars apklusā, vien Strazdiņu Ivars, pāris gadu par citiem vecāks, visgudri atbildēja: “Zināma lieta, ka krievi. Mēs esam cara pavalstnieki Krievijas impērijas armijā.”

Krēsliņš sadrūma. “Zēni, jūs esat latvieši, tāpat kā Vītiņu Jānis. Posts latvietim, kurš paceļ roku pret otru latvieti! Un posts Latvijas zemei.”

“Bet Latvija ir Krievijas impērijā,” Strazdiņš nekaunīgi iebilda. “Liepāja ir Krievijas kara flotes osta, un tieši no Liepājas mūsu kara flote dodas sist japāņus.”

“Ak, zēni, cik daudz jums vēl jāmacās,” skolotājs nopūtās. “Kas zina, cik māšu nesagaidīs savus dēlus no šī kara pārnā-kam. Un cik mūsu puīšu netiks sakropļoti tālajos karalaukos! Paskatieties, zēni, cik tālu Japāna ir no mūsu zemes!” Krēsliņš ar rādāmo koku novilka garu līniju ģeogrāfijas kartē. “Skatie-ties, te ir Liepāja, un te – Japāna. Tad nu padomājiet paši, priekš tam jau ir galva cilvēkam dota, – kādas tādā attālumā var būt

latviešu tautas intereses? Jums, zēni, jāaug par krietniem latvju zemes saimniekiem! Un atcerieties, ka nebaltā dienā neviens cits kā vien paši latvju vīri mūsu zemi sargās.”

Zēni domīgi klusēja, vien Strazdiņa acīs Jānis pamanīja dusmu uguntiņas.

*

Pagāja nedēļas un mēneši. Avīze atnesa ziņu par krievu flotes, tās pašas, kas bija izbraukusi no Liepājas, sagrāvi jūras kaujā pie Cusimas. Un tad kādā naktī Jānis uzmodās no vecāku satrauktām balsīm un sārtas blāzmas istabā. Pieskrējis pie loga, viņš tālumā ieraudzīja augstas liesmu mēles virs barona pils.

“To nu gan nevajadzēja,” tēvs domīgi noteica. “Tās daudzās grāmatas un citas bagātības ar mūsu, zemnieku, sviedriem sapelnītas – tās nu gan nevajadzēja dedzināt. Varēja izdalīt zemniekiem. Bet ko nu vairs... Un par skolotāju Krēsliņu arī man brīnums – izgājušajā svētdienā neesot laidis mācītājam lasīt sprediķi. Pats uzkāpis kancelē un noturējis musinošu runu pret caru un valdību.”

Nākamajā rītā māte negribēja Jāni laist uz skolu. “Kas zina, vai jums maz notiks stundas, ja jau skolotājs tiem buntavniekiem tas galvenais,” viņa bažīgi runāja, bet tēvs tikmēr jau jūdza zirgu kamanās. “Aizvedīšu tevi, dēls, un pats paskatīšos, kas tajā skolā darās.”

Skolas priekšā jau bija sapulcējies bariņš vecāku. Daži bija atveduši bērnus, citi atnākuši vieni. Pa diviem vai nelielos pulciņos sastājušies, vīri un sievas satraukti sprieda, vai skolas gads maz turpināsies. Visi gaidīja skolotāju. Un tad Krēsliņš nāca – braši paceltu galvu, ar medību bisi plecā. “Labs rīts, brīvie ļaudis!” viņš moži sveicināja un, izvilcis no azotes audekla tīstokli, atritināja. Tas bija sarkans karogs. “Salmiņ,” viņš uzrunāja

skolas pārzini un deva tam karogu. “Pielieciet pie kāta, lai arī mūsu pagastā plīvo brīvības karogs.”

Salmiņš samulsis paklausīja, bet ļaudis, Krēsliņu apstājuši, apbēra viņu ar jautājumiem.

“Mīlie cilvēki, nerunājiet visi reizē,” skolotājs atgainājās. “Atbildēšu visiem, teikšu, kā ir. Bet ziniet, ka vara tagad pieder jums, darba tautai. Visi taču redzējāt, kā naktī nokūpēja barona pils. Bet barons pats ar visu *gaspāžu* un sulaiņiem jau dienā bija aizlaidies, ka ne miņas vairs nebija. Aizlaidies uz neatgriešanos. Beigas svešajai varai Latvijā. Tagad mūsu dzīvi apstaros sarkana brīves karogs!”

“Bet ja nu barons nāks atpakaļ?” kāds vīrs bažīgi ieminējās, un vairākas sievas viņu naski atbalstīja. “Vai nu viss, skolotāja kungs, ir tik rožaini, kā jūs te runājat?”

“Jā, patiesi, skolotāja kungs, ko jūs iesāksiet, ja barons nāks atpakaļ ar žandarmiem vai zaldātiem? Ko jūs viens ar savu plinti iesāksiet? Un kur tad ir tie citi muižas dedzinātāji?”

“Mūsu kaujinieku vienības atrašanās vieta ir noslēpums,” skolotājs pikti atbildēja. “Bet ticiet man, ka viens es neesmu. Un naktī, kad laidām muižai klāt sarkano gaili, ar mums bija arī vairāki jūsu kaimiņi. Kaut viņu vārdus es neminēšu,” skolotājs vēl izaicinošā balsī piebilda.

“Skolotāja kungs, bet to mācītāju nu gan nevajadzēja aiztikt, tak jau Dieva vārdu sludināja,” ierunājās kāda sieviete, un Krēsliņš mazliet samulsa.

“Dieva vārdu var sludināt dažādi, bet viņam vai katrs otrais teikums bija par pakļaušanos cara varmākām. “Dod Dievam, kas Dievam, un ķeizaram, kas ķeizaram,” viņš sludināja. Labie ļaudis, jums jāpierod pie domas, ka Dievs visus cilvēkus radījis vienlīdzīgus. Bet ko mēs te daudz prātojam – laiks zvanīt stundu sākumu,” Krēsliņš strupi nobeidza un devās

iekšā skolas ēkā. Bērni, cik nu todien bija sanākuši, viņam sekoja.

Mācības turpinājās, it kā nekas nebūtu noticis. Tikai ticības mācības vairs nebija, un krievu valodas stundās Krēsliņš zēniem ļāva iet ārā pikoties.

Ritēja dienas, un līdzī to gājūmam bērni ievēroja pārmaiņas skolotāja sejā. Mirdzums acīs pamazām izzuda, un prieku tajās dienu no dienas aizvien vairāk aizēnoja raižu mākonis.

“Atcerieties, zēni, ka jūs esat latvieši un šī ir Latvijas zeme,” skolotājs dažkārt pat bez redzama iemesla atgādināja, kā gatavodamies kam nenovēršamam. Un tad kādu dienu aiz klases loga iedunējās zirgu pakavi un pēc brīža gaitenī atskanēja smagu zābaku klaudzēšana. Atrāvis durvis, klasē ienāca vēl pirms revolūcijas muižā redzētais gorodovojs un līdz ar viņu pāris kazaku ar nagaikām rokā. Pēdējais ienāca izstīdzējis krievu virsnieks ar monokli aci.

“*Вот и сам учитель!*”¹ gorodovojs ņirdzīgi noteica un pagāja sānis, dodot vietu virsniekam.

“*Чтож, учитель, продолжим урок!*”² virsnieks tikpat ņirdzīgā balsī pavēlēja, norādot uz klavesīnu. “*Садитесь за инструмент, у нас будет экзамен по пению.*”³

“Dziedāšana nav mans priekšmets,” skolotājs latviski atbildēja, un virsnieka acis iegailējās naidā. “*Ну, учитель, если ты забыл говорить по-русски, ты будешь петь на языке империи,*”⁴ virsnieks noskaldīja un, piesēdies pie klavesīna, nobungoja

¹ “Lūk, arī pats skolotājs!” – krievu val.

² “Nu ko, skolotāj, turpināsim stundu!” – krievu val.

³ “Sēdieties pie instrumenta, mums būs eksāmens dziedāšanā,” – krievu val.

⁴ “Nu ko, skolotāj, ja jau esi aizmirsis runāt krieviski, tad dziedāsi impērijas valodā,” – krievu val.

Krievijas himnas pirmās notis. “*Пойте немедленно!*”¹ viņš uzkliedza skolniekiem, bet tie klusēja.

“*Вы забыли слова гимна?!*” virsnieks pošņācās. “*Может, совсем не учили? Ну, учитель, ты себе приговор подписал!*”² virsnieks pasludināja un pamāja kazakiem. “*Убрать его!*”³

Plecīgie tēvaiņi, atlauzuši skolotājam rokas uz muguras, vilka viņu uz durvīm, bet Krēsliņš izslējies skaļi iesaucās: “Zēni, atcerieties, ko es jums mācīju! Audziet par krietniem Latvijas saimniekiem un savas zemes sargiem!” Pēdējos vārdus skolotājs izkliedza jau aiz durvīm.

Klasē iestājās klusums. Tad bērni kā pēc komandas pieplaka pie logiem un redzēja, kā kazaki viņu skolotāju aizvelk līdz bērnam skolas priekšā un piesien pie koka. Tad atkāpušies pacēla šautenes. Virsnieks nokomandēja, norībēja zalve, un skolotājs sabruka, galvai nokaroties uz krūtīm.

Pārbijušies bērni sakravāja skolas grāmatas somā, izgāja no klases un saģērbušies devās uz durvīm. “Tur, bērni, neejiet.” Skolas pārzinis aizstājās priekšā. “Ejiet pa sētas durvīm.”

Bērni jau bija aizgājuši, vien Vītiņš vientuļš sēdēja tukšajā klasē. “Ko tad tu, Vītiņ, neej mājās?” Salmiņš, ienācis klasē, lai nodzēstu gaismu, pārsteigts noprasīja. Tad, atbildi nesagaidījis, ierunājās: “Jā, dēls, šī bija melnā diena. Bet ne velti saka: “Dari ko darīdams, apdomā galu.” Nu bija jau tas Krēsliņš pārlieku dedzīgs, un te nu ir rezultāts.”

Bet Jānis viņa vārdus nedzirdēja, jo aiz loga atkal bija parādījusies sarkanā blāzma. Tur dega soda ekspedīcijas aizdedzinātās kaimiņu mājas. Zēna plaukstas bija sažņaugtas dūrēs, un Vītiņa

¹ “Nekavējoties dziediet!” – *krievu val.*

² “Esat aizmirsuši himnas vārdus? Varbūt vispār nemācījāties? Nu ko, skolotāj, tu sev spriedumu esi parakstījis!” – *krievu val.*

³ “Novākt viņu!” – *krievu val.*

apziņā uz mūžu iegulās skolotāja Krēsliņa vārdi: “Jūs esat Latvijas saimnieki, kam nestundā jāklūst par savas zemes sargiem.”

Lēni, kā sapītām kājām, Jānis ar lielu likumu gāja garām bērzam, pie kura vakara mijkrēslī melnēja skolotāja augums. Izejot uz lielceļa, zēnam nācās mesties grāvī, lai palaistu garām trijjūgu. Atsperratos, lepni galvu izslējis, sēdēja jaunais barons, bet trijjūgu zirgos pavadīja divi kazaki ar kailu zobenu rokā. Baronam blakus sēdēja krievu virsnieks, un Vītiņš saltajā vakara gaisā skaidri saklausīja barona teiktos vārdus: “*Endlich hat die Gerechtigkeit gesiegt. Und es wird für immer in diesem Land sein!*”¹

*

Turpmākajās dienās pamali vairākkārt gaismoja soda ekspedīcijas aizdedzināto māju liesmas un likās, ka uguns nāk aizvien tuvāk arī viņu sētai. Tēvs staigāja ar nomākušos vaigu, māte vairs neslēpa no mājiniekiem asaras, bet Jāni smacēja izmisums par lielo pasaules netaisnībām.

Un tad pienāca visbriesmīgākā diena. Pret vakaru viņu mājas logus atkal piemirdzēja degošu māju atblāzma, bet šoreiz tā bija pavisam tuvu. “Mālnieki deg!” tēvs noteica dusmu aizžņaugtā balsī un trieca dūri pret galdu. Šajā pašā brīdī durvis bez klauvēšanas tika atrautas vaļā un ieskrēja Mālnieku saimniece ar šausmās pārvērstu vaigu.

“Vai Rasmiņa nav pie jums?” viņa, labdienu nepadevusi, izkiedza ar izmisuma cerību. “Rasmiņa taču vienādīgi nāca pie jūsu Betiņas.”

“Nav bijusi jau kādu nedēļu,” māte apjukusi atteica. “Bet kur tad jūs tagad...? Kā tad jūs tagad...?”

---

¹ “Beidzot taisnīgums ir uzvarējis. Un tā šajā zemē būs mūžīgi!” – vācu val.

Mālniece brīdi pārsteigta vērās Jāņa mātē. “Nudien nezinu, mīļo kaimiņien,” viņa atteica. “Pagaidām iemukām tepat mežā. Visi manējie ir tur, bet Rasmiņa ceļā kaut kur noklīda. Bijām jaunaudzē, kad pamanījām – meitenes nav. Skrēju vaicāt, vai nav pie jums iebēgusi – citu māju jau mums tuvumā nav.”

“Tad jau būs aizskrējusi atpakaļ uz Mālniekiem,” māte ieminējās un attapusies apklusa – tagad jau liesmas no kaimiņmājas iespīdēja visu istabu.

“Ko tu, kaimiņien!” Mālniece atgaiņājās ar abām rokām. “Pati taču redzi, ka Mālnieki liesmās... Skriešu nu uz mežu pie savējiem, gan Rasmiņa pa citu taku būs atnākusi.” Viņa metās uz durvīm, bet uz sliekšņa vēl apstājās. “Ak tad nav pie jums bijusi...” Mālniece tā savādi pārvaicāja, bet māte atbildes vietā pārmeta kaimiņienei krustu: “Lai Dievs tevi, Mālniekmāt, un tavējos sargā!”

Pēc pāris dienām Rasmiņu atrada, un Jānis, par to dzirdot, šausmās uz mirkli sastinga. Kaimiņu meitene bija patiešām atgriezusies Mālniekos un sadegusi. Pieaugušie vēl ilgi pēc tam sprieda, kā tas varēja notikt – vai nu meitenīte savās dzimtajās mājās bija ienākusi, vēl pirms kazaki pielika uguni, vai arī varmākas, bērnu pamanījuši, bija viņu iemetuši liesmās... – tas tā arī palika noslēpums.

*

Pāris gadu pār bērniņu klājās baisās atmiņas par kaimiņu Rasmus nāvi, un dažkārt naktīs Jānis murgos redzēja, kā meitenīte pazūd liesmās. Bet tad nāca diena, kas zēnam palīdzēja baisos murgus atvairīt. Ja precīzāk, tā bija spulgacaina meitene Erna, kas kopā ar vecākiem bija atbraukusi uz Jāņa tēva jubilejas svinēšanu.

Jānim tolaik bija kādi divpadsmit gadi. Sākumā, vecākiem uzņemot ciemiņus, viņš pat nebija pamanījis mazo čiepu, kas sasveicinoties glīti pakniksēja. Bet tagad māte lika Jānim mazo viešņu izvadāt pa apkaimi, lai lielie varētu svabadāki parunāt.

“Ko lai es tādai knīpai daudz rādītu?” Jānis bija klusībā nopukojies, tomēr paņēma Ernu pie rokas un veda uz upmalu, ar krietnu likumu ejot apkārt nodegušajai kaimiņu mājai.

“Vai, kāds smuks putniņš!” meitene bija iesaukusies, pamanījusi sarkankrūtīti kokā, un Jānim viņas dzidrā balss likās kā smalka zvaniņa skaņas. Tālāk ejot, Jānis parādīja čurkstu ligzdu ar oliņām un skaidroja, ka no tām izšķilsies mazie putnēni. Meitene vērīgi klausījās, un puika, nejauši viņai pieliecies, sajuta neparastu smaržu. Tas nebija ne parfīms, ne kāda kosmētikas ziede. Meitene smaržoja pēc vasaras, un viņai bija lielas, kā izbrīnā ieplestas acis.

“Kas tev tur par pušumu?” Erna bija ievaicājusies, ar plaukstu pieskatoties Jāņa pārsistajai uzacij.

“Ak, nieki,” zēns bija atteicis, paskaidrojot, ka, malku skaldot, sejā ielēkusi pagale.

“Tad nu gan tev sāpēja,” mazā bija saudzīgi noglāstījusi pussadzijušo uzaci, un Jānis nodrebēja no savādā maiguma, ko izstaroja meitenes roka. Laikam jau tā bija tā sievišķība, par ko lielie runāja. Erna bija tikai bērns, tomēr gaišmatainā zilace Jānī bija iesvēlusi jaunas izjūtas, ļaujot apdzīt smeldzošajai sāpei par kaimiņu meitenītes nāvi. Erna viņa bērībā bija ienākusi kā pavasaris, atnesot atziņu, ka arī pēc vismelnākās nakts uzaust jauna diena.

*

Ar laiku Jānī nostiprinājās pārliecība – briesmu brīdī spēku vairo apziņa, ka nav kur atkāpties. Pazemojošas viņa atmiņās

bija bailes no augstuma. Kad lielākie zēni kāpa mežā uzbūvētajā baļķu tornī, Jānis braši devās viņiem pakaļ, bet, ticis vien pusceļā līdz torņa pirmajam posmam, apstājās. Paraudzījies lejup, viņš juta, ka sareibst galva un papēžos parādās dīvaina kņudēšana. Likās, ka viņš jau ir bezgalīgi augstu, un apziņā iezagās šaubas, vai izdosies maz tikt atpakaļ uz zemes. Doma vien par kāpšanu augstāk zēnam jau likās briesmīga, un Jānis, trepju šķērskokos iekrampējies, uzmanīgi kāpa lejup, atceroties reiz dzirdēto pamācību, ka, kāpjot augstumā, drīkst vienlaikus atlaist tikai vienu roku vai vienu kāju.

Nokāpis no torņa, Jānis ar smagu sirdi bija gaidījis, kad nokāps pārējie zēni. Bet tie, uzkāpuši torņa virsotnē, no augšējās platformas ūjināja un sauca: “Janka, ko tu nekāp augšā! Te tik tālu redzams! Te pat jūru var redzēt! Bet tu tur lejā esi maziņš, maziņš...”

Cits pēc cita nokāpuši no torņa, lielākie puikas dedzīgi dalījās iespaidos. Viens teicās redzējis jūru, otram bija licies, ka teju varēs pieskarties mākoņiem. Savā dedzībā viņi Jānim pat nepievērsa uzmanību, un tikai beigās kaimiņmājas Pēteris, kas mācījās vienu klasi augstāk, it kā nejauši ieminējās: “Janka, ko tad tu nekāpi?”

“Kaut kā negribējās,” Jānis bija atņurdējis, un puikas pārsteigti apklusā. “Tam jau bikses aiz bailēm no augstuma pilnas,” noņirdzās Eglīšu Kārlis, un atskanēja skaļi smieklī.

Tajā naktī Jānis ilgi nevarēja aizmigt. “Vai tā būs vienmēr? Vai es allaž palikšu citiem par apsmieklu?” prātā dunēja sāpīgs jautājums. Un nākamajā rītā, uzcēlies agrāk, Jānis pa ceļam uz skolu aizgāja līdz liktenīgajam tornim un apņēmības pilns, sakostiem zobiem strauji kāpa pa teju vertikālajām trepēm augšup, vairīdamies paskatīties uz leju. Uzkāpis līdz pirmajai platformai, Jānis tomēr paskatījās lejup, un viņam noreiba

galva – zeme bija jau tik tālu! Tomēr zēns sevi piespieda turpināt kāpt, un otrajā platformā viņu pārņēma šausminoša bezpalīdzības izjūta. Vienu mirkli likās, ka vienīgā izeja būtu mesties no torņa lejā. Vēlāk, jau pieaugušā dzīvē, Jānim šīs atmiņas sasaucās ar filozofisko teicienu par aku: “Ja tu ilgi raudzīsies akā, tad aka sāks raudzīties tevī.”

Tāču Jānis piespieda sevi pārvarēt arī šo sajūtu un pieveica vēl atlikušo trešo posmu. Sasniedzis augstāko platformu, viņš nogūlās uz raupjajiem dēļiem un ar šausmām domāja, ka priekšā ir vēl baisāks kāpiens atpakaļ.

Šausmās teju pamiris, viņš ļoti uzmanīgi, pārvietojot vienlaikus tikai vienu kāju vai roku, lēni kāpa lejup, ar drebošām pēdām sataustot nākamo pakāpienu, un šausmās stinga, kad viens no pakāpieniem pārlūza un nācās sataustīt nākamo, krietni zemāk.

Beidzot pēc ilga kāpiena sajutis zem pēdām atkal stingro zemi, viņš pārsteigts apsēdās un ilgi vērās augšup uz torni, kas vairs nelikās biedējošs.

Naktī Jānis murgoja, ka viņam jākāpj tornī. Viņš arī uzkāpis līdz pusei, bet tad kājas un rokas vairs neklausa... Atmodies aukstos sviedros, zēns atcerējās, ka ir jau torni pakļāvis, un sajuta bezgala dziļu atvieglojumu. Jūtot, ka ar viņu noticis kas būtisks.

*

Ritēja gadi, bet Rasmiņa sirds atmiņā bija iemājojusi uz mūžu, ik pa laikam uzpūšot alkas atriebt. Pusaudža gados viņš skolā atrada domubiedrus, kas arī loloja naidu pret cara varmākām, un prātā bija arī Krēsliņa vārdi: “Jūs esat Latvijas īstie saimnieki. Jums jābūt gataviem nestundā aizstāvēt savu zemi.”

Bet kā aizstāvēt? Kopā atbildi meklējot, viņi atcerējās Andreju Pumpuru – krievu armijas virsnieku, kas bija uzrakstījis eposu “Lāčplēsis”. Zēnu iztēlē atdzīvojās eposa tēli, un revolūcijas apspiešana Jānim vairs nesaistījās ar izmisumu, bet alkas atriebties ieguva jaunu, reālāku apveidu.

Vēlāk, pārdomājot reakcijai sekojušos gadus, Jānim muļķīgas likās viņu zēniskās protesta izpausmes: pie skolas norautais cara karogs, ar tinti salietais klases žurnāls, kurā lielākajai zēnu daļai krievu valodas skolotājs bija salicis divniekus... Pusaudža gados, no Liepājas reālskolas brīvdienās uz mājām atbraucis, Jānis kopā ar diviem citiem zēniem bija aizgājis koka tiltiņu barona ceļā uz baznīcu. Bet barons tajā svētdienā sasirdzis gulēja mājās, un upītē iegāzās kāda zemnieka rati...

“Pietiks bakstīties!” Vītiņš sev domās noteica un galīgi izlēma iet Andreja Pumpura ceļu, par ko jau ne reizi vien bija iedomājies. Pumpurs bija devis savai tautai cerību, kaut Lāčplēsis iekrita Daugavā kopā ar Melno bruņinieku. Bet eposa beigās bija skaidri pateikts:

*“Un ar reizi nāks tas brīdis,
Kad viņš savu naidnieku,
Vienu pašu lejā grūdis,
Noslīcinās atvarā, –
Tad zels tautai jauni laiki,
Tad būs viņa svabada!”*

Bet kas tad bija šis teiksmainais Lāčplēsis? Neba jau nu viens viņš cīnījās pret Melno bruņinieku. Lāčplēsis simbolizēja latviešu armiju, tāpat kā Melnais bruņinieks – vācu spēkus.

Taču šādu latviešu spēku nebija. Kopš 1905. gada kaujiniekiem, kuru bruņojums visbiežāk bija medību bise, Jānis nespēja tā īsti iztēloties bruņotu latviešu vienību, kur nu vēl armiju.